Darował mgr. Witold Łachowski 24. II. 1936.

1

Relacya Lustracyi Kanału Muchawieckiego y Rzek jemu przyległych przez JWW: Jchmć Panow Platera Starosty Giełdziańskiego y Orzeszki Podkomorzyca Pińskiego Kommissarzow Cywilno-Woyskowych Pińskich w Roku 1791. odprawioney.

219

Z Życzenia Przeswietnego Powiatu, Kommissya Porządkowa Pttu Pińskiego, obrała Nas z Koła swego, do Lustracyi i obserwacyi Kanału Muchawiec z Piną łączącego, iako szczegulniey skutek dzieła tego Powiat Pinski iest uszczęśliwiającym: daiąc Jnstrukcyą w Punktach: 1mo iesli niedostateczność spławu na Kanale iest z nieukonczenia iego lub niedostatku wody: 2do iesli w nim braknie co, oprocz dokonczenia podług planu: 3tio Co bydź może, y powinno bydź czynionym do wydoskonalenia tego Kanału: 4to Kiedy spodziewać się można iego ukonczenia, i przez iakie srzodki, à w tedy iakiemi Statkami y iaką nadzieią użytku handel będzie mogł bydź prowadzonym. Na ostatek weyrzeć y dochodzie tego wszystkiego, co Kanałowi y Publiczności pożytecznym bydź może. Za tym Przewodnictwem, wziąwszy się do dopełnienia obowiązku na Nas włożonego, mielismy Pisma pod tytułem Relacya WmPana Komara Starosty Szołomeyskiego: y Uwagi przez JW ImPana Butrymowicza Posła y Podstarosty Pińs[illegible] pozycyą całą oznaczaiących niezdrzyło widzieć, postanowilismy więc, trzymaiąc się opisań tych bardzo do okolicznosci dokładnie stosowanych, szukać znakow wody, które z wylewow swoich zostawiła y doniesień ktoresmy mogli zebrać, z doswiadczenia mieszkaiących w tych przyległosciach, równie handluiących przez lat kilka tym Kanałem, maiąc naylepiey czas wybrany do tey obserwacyi, wiedzieć bowiem potrzeba, że od trzech lat, Kray ten zalewom wody podległy, ma Epochę Suszy iakiey Pamiętnicy, od lat pięcdziesiąt, sądzić mogący nierównaią. Przeciwnie przed trzema laty dwa były niezmierne wylewy, które w tym połwieku wszystkie przewyższyły. Dały się one, mianowicie Powiatowi Pinskiemu, uczuć, zalewem zupełnym sianożęciow, iż całe koszonemi niebyły, y wielkim uszkodzeniem w niższych Polach, naysnaczniejszy plon w tym Kraju przynoszących —.—

Nadzwyczayne te odmiany zostawiły dowody, à nam do dochodzenia istoty wielce służyły. Jakoż w czasie to tych wylewow, kiedy bez pomocy nawet Kanału znaleść można było drogę do spławu kommunikuiącą Muchawiec z Piną. Przedsięwzięty Proiekt przez handluiących, przeprowadzenia Towarow do Buga z łatwoscią y pomyslnoscią, skutkował przez dwa lata, osmieleni tym przykładem nasladowali y korzystali z rzeczności, Prowadzący towary mianowicie Klepki y Bale, z lasow leżących nad rzekami Styrem Horyniem, Stuczą, do spławu zdatnemi bardzo, z mieysc o kilkadziesiąt mil od Kanału

odległych —

odległych. Lecz w ostatnich trzech latach wylewy w susze zamieniaiąc się, wszy
stkich nadzieie zawiodły, także w Roku pozaprzesztym znaczna część towarów
dębowych zaległa, y Łyżwy potażem ładowane, do Kanału tylko doprowa
dzono. W Roku przeszłym też same zaległe od roku towary y świeżo doprowa
dzone z mieysc dalszych stanęły przed weyściem do rzeki Piny y Kanału. W
Tym zaś roku za pomnożeniem się nieco nad przeszło-roczną wodę w sa
mym ruszeniu lodów starano się zaległe towary wyprowadzić. Gdy zaś
woda Wiosenna prędko zbiegła, kilka tylko Kolei czyli Partyi towarów
dębowych na przedzie stoiących z wielkim kosztem y naywiększą trudnością
tamuiąc wodę, kopiąc, ciągnąc kilkadziesiąt ludźmi iedną gąskę wydoby
waną; z których iedną tylko w Brześciu Lit^{mu} w czasie obiazdki naszey
dwie pod Kobrynem, inne daley, resztę zaś do przyszłego spławu zosta
wione widzieliśmy, y iuż wyfaszowane. Zaczęliśmy obserwacyą od rzeki
Piny w tym mieyscu gdzie Dwór Kuzyliczyński leży, zostawuiąc spad
rzeki ku Pińskowi, innemu czasowi do wyśledzenia; ieśli w Nim są
iakie zawady poprawy potrzebuiące, które nam iako Kraiowym w
powszechności byłyby wiadome. Od których do tego byliśmy ubespie
czeni, gdy dniem przed przybyciem naszym, dnia czwartego Miesiąca
Junii przyszły trzy Łyżwy w zamiarze przeyścia Kanał, y na tym miey
scu nieznalazłszy iuż do [illegible] tecżney wody; stanęły y oschły.
przez Kuzyliczyn, Gniew[illegible]oszcze, Ałinne, Osowce, Bie
lin do Łachowicz drogę do spławu oznaczoną zaymuie rzeka
Pina. Ta wsparta dawniey lubo słabemi groblami dla użytku na
nich młynowego; podnosiła znacznie wodę odpieraiąc rozumiem od Gro
bli do Grobli. Bo każda z tych Wsi nad brzegiem leżąca, swoy
młyn miała, y łatwo utrzymywać mogła. Że rzeka krzywo płynęła zwo
lniaiąc spad swóy na zaroślach lasu, trzciny y trawy wielkiey; w plan
cie do Spławu otworzyć trzeba było groblę; za otwarciem grobel w
strzymana ubiegła woda, za ściekiem iey pokazały się nurty krzywo idą
ce, które w spławie drogę pomnażały; prostowano przeto rzekę przekopa
mi szerokiemi, bo iedną z miarą Kanału szerzyzną, w ciednych miey
scach przez wzgórki wysokie y piasczyste, ażeby do spławu były wy
godne, zawsze z trudnością będzie. W Drugich przez mieysca muliste,
które zawsze szczególnego opatrzenia potrzebować będą. Zapewna
pod zalewem wody, nie mogły bydź spodziewane, albo też z powodów
wniosku iakiego są kopanemi, iż w niektórych mieyscach upatrywać
teraz można, że tam nad to są wzięte prosće, gdzie niemi wzgórki
obchodzić potrzeba było, tam niemi powiększyła się grabarka. Gdzie
zapuszczeniem teraz wody bliższy iey ściek znayduie się do otworzenia

Za przekopaniem

Za przekopaniem Spad się powiększył. Woda między Stare y nowe
koryto dzieląc (: ktory głębszym nie iest :) zupełnie zginęła, y zamiast
owey rzeki pozostałe płytki y wązki rów przechodzący przez głę-
bokie iamy tak, iż pod Kuzyliczynem Gniewczycami w Szerzyni
czterech łokci do pięciu, zaledwo na łokiec w Samey głębini
było wody, w Jnnych zaledwo znak ciągnącey wody. Między Ra-
hodoszczem Bielinem y Lachowiczami, w Wielu mieysach woda
wstrzymana tamami była, w czasie bytności naszey, dla zatopie-
nia towarow dębowych tam stoiących, Ocalaiąc ie cokolwiek od
zupełnego zepsucia się, w ktorych bardzo znaczne Szkody, w prze-
szłych latach handluiący ponieśli. Między temi tamami w ma-
łych dystancyach było wody, że czołnem płynąc można było, gdzie
zas tama niedosyć wysoko wodę wznosiła, Suche były mieysca.
Przez ten cały przeciąg Szyty y Statki w latach przeszłych wygodnie
przechodziły, maiąc dosyć wolną wodę, lubo w gorę szły, Że po
Zimie, w Sniegi głęboko, obfitey, tak rychło stopić y płynąć cho-
ciaż Szerokiem Kanałem, niemogły, był przeto czas kilka tygodni,
ktorego woda do przeciśnienia się potrzebowała. Terazmieysza zaś
Zima mało lodow y Sniegu maiąca, mało Wiośnie dała wody, ma-
ło ona się wezbrała y więcey troche niż w tygodniu zupełnie spły-
nęła
Dochodząc do Lachowicz nurt rzeki Piny poszedł ku południowi,
niższemi mieyscami, y dosyć wodą zalanemi, Kanał zas prowa-
dzony iest, przez Staw Lachowicki wielką niegdyś płaszczyznę
zalewaiący. rozkopana tam grobla pokazuie Slad, że lepiey
od Jnnych była sypana, á część ieszcze niezrzuconych budowli sto-
iąca, świadczy, że młyn Tartak y inne wodne Fabryki dobrze były
robione, w tym mieyscu Spad wody był mocnieyszy, iż zatrzymana
woda, dla Lyżwow oschłych od wiosennego Spławu w bardzo małey
odległości wodę podnosiła. —
Od Stawu Lachowickiego przez rowne błota ku Sieliszczom Ka-
nał iest prowadzonym w dosyć częstych Załomaniach. Pod Sie-
liszczami wpada od południa rzeczka mała z błot obszernych, ni-
skich, y Jezior ciągnąca. Za ktorey pomocą rozkopawszy ią kilka-
naście prętow wzdłuż dla wpuszczenia wody, płyty w tym roku Ka-
nał przechodzące, gdy w Kanale wody nieznalazły zatamowawszy mo-
cną tamą Kanał, napełniły tak iż woda ciągnąca w Pinę zwrociła
Swoy bieg ku Horodcowi y pomogła do wyścia z Kanału.

Od Sieliszcz

Od Sieliszcz ku Karczmie wygodzie, lub Ostrowowi Holikiem nazwa
nemu podobnymże forsowym błotem prowadzony iest Kanał w row
nie częstych załomach. Podchodząc zaś ku wygodzie, wyższa zdaie się
bydź pozycya, y Ostrowy piaszczyste dosyć wysokie przez które miey
scami do czterech y więcey łokci głęboko Kanał iest kopanym, gdzie
ziemię słabą równie wiatr rwąc wyrzucone burty piasku, iak wo
da w wylewie zasypuie.
W tym przeciągu dosyć gęsto wodę zatamowaną znaleźlismy dla
towarow, z których iedne już do przysztego spławu zatopiono dru
gie ieszcze ciągniono y wydobywano, w nadziei pomocy wody de
szczowey, że już rzeczka pod Sieliszczami wpadaiąca, mało pomna
zała. Od Karczmy wygody w równie w pierwszey dywizyi kopany
iest Kanał więcey trochę niż o czwierć mili od tey Karczmy ni
żey tego mieysca gdzie row wielki od Watawla w nadziei spła
wu, osuszenia błot y wprowadzenia Jeziora, iest kopanym, sa
ma bydź ma przewaga błota, z którego iak powszechnie wszy
scy uważaiący zgadzaią się część wody ku Muchawcowi, część
zaś ku pinie płynie. My iednak = tego doświadczenia mieć
niemogliśmy gdy przed wygodą na dwa tysiące łokci stoiące Pły
ty zatamowały wodę, woda zaś ta lubo dosyć mało podnie
siona będąc zwróciła bieg swóy ku Muchawcowi y iuż koło
wygody ku Muchawcowi ciągnąć zdawała się, przekonywa ten
przypadek o bardzo małey różnicy przewagi błota.
Nierozumiemy iednak, ażeby to prawdziwa błota była przewaga;
iest ona niezawodnie w ciągu Kanału y długości błota. lecz bydź
się niezdaie wszerokości iego. Przeieżdżaiąc bowiem z iedney
y drugiey Strony Karczmy wygody około którey ku Połud
niowi Ostrow Zwaniec leży widocznie za nim daleko
niższa pozycya zdaie się; Stwierdzili też opinią wszyscy
Świadomi położenia, zapewniaiąc; iż o pół mili od Ka
nału, w Stronie ku Południowi obszerne błota pełne są
ieszcze wody, gdy iuż iey w kanale zupełnie brakuie.
Od Przewagi ku Wsi Borodziczom równym układem kanał
iest kopanym, z tą tylko różnicą, że coraz wyższemi zda
ie się bydź mieyscami, które naturalnie bydź muszą. Gdy uda
iąc się Kanał ku Północy, dosyć blisko leży gruntów wyso
kich że mieyscami po zabrzegu ich idzie; przeciwnie ku
Południowi, gdy wszyscy Świadomi pozycyi zapewniali Nas,
że niezmierne rozciągaią się błota w dystancyi do mil

Ośmiu

y dzieśiciu, pełne Ieziór y rzek przechodzących; postanowiliśmy
przeto za dokończeniem podróży około Piny Kanału y Muchaw
ca drugą tę Stronę błot poznać.
Pod Borodziczami wpada rzeczka z Iezior y Błot od Powie
cia płynąca, która w wylewie dosyć wody dodaie. Na tey
dawniey miał bydź Staw młynowy którego y teraz znaki Gro
bli y Palow pozostaią. Od Borodzicz do Horodca pół mile
gdzie Most zwodowy postawiony dla wygodnego wspławie
przeyscia Statków y znaki dawnego młyna i grobli pozosta
ią.
Od Horodca do Szlacheckiego Kamienia blisko półtory mi
le pozycyą nizką błotami torfowemi w dosyć wielu załoma
niach kopany iest Kanał y wprowadzony do rzeczki Włoni.
Od Borodzicz do tego mieysca, że nigdzie towary niestały y
woda wstrzymaną niebyła, Kanał suchy był że ledwo slad
był scieku wody.
Cała ta rozciągłość Kanału od Lachowicz do Kamienia Szlache
ckiego bydź może do mil siedmiu. Kanał przez nią kopany zdaie się być
nad to szeroki bo blizko do 3ch prętów iest to ozdobniey lecz mniey
pożytecznym, bo naprzód koszt iego kopania znacznie powiększa się,
powtore, że szyrzyną większą nagley woda uchodzi, y więcey iey do
wypełnienia Kanału potrzeba. Dobroć zaś Kanału na tym za
lega, ażeby, iesli niemożna zawsze, przynaymniey większą część ro
ku mieć spławnym. Wszakże ażeby dać sposobność Statkom
do rozmiiania się łatwiey y mnieyszym kosztem wyskoki da
iąc mysłoby tę uczynić wygodę.—
Niepowinno nikogo zastanawiać opisanie wyrażaiące, że w
Kanale wody mieyscami całe niema, inne bardzo mało maią
wstrzymaney. rzecz iest bardzo widoczna, że Kanał do Spadów
błotem iest kopanym za otwarciem iego gniiąca przed tym wo
da sciekła, zamiast błota y mieysca zapadłego otworzyły się pię
kne płaszczyzny, żyzne pola maiące y niezmierną obfitość pię
knych Sianożęci, które gdyby mocnieyszym osuszeniem wydo
skonalić, mianowicie Stronę Południową Kanału prawie nie mie
szkalna dotąd, bo ledwo o mil kilka mała Wieś od drugiey
iest osadzana. Zapewnie można że do tysiąca familii nay
żyznieysze y naywygodnieysze miałyby Siedliska.—

Usposobienie Samo Kanału do spławu, tey nadziei tak pozyteczney dla Kra iu zmnieyszyć niemoże, bo ostrzymana Sluzami woda, w Kanale tyleby ię tylko pod nosiła, ile do spławu potrzeba, nieuszkadzaiąc mieszkaiącym rolnikom a Magazyny po bokach wynalezione, y w nich zamknięta woda, tyleby do starczyły ileby przechodzące Statki spuscili
To iest znaczną Szkodą, że kopiąc Kanał burty po bokach niebyły po rządnie sypane, że teraz mało mieysć iest, gdzie parą konmi podwodą iachać można, wiele zas takich, że i iednym koniem przebrać się nie podobna, a to iest bez czego Kanał niemoże bydź wygodnym. Gdyby przychodził do doskonałości spławu, że Płyty y Statki konmi lub wo łami niemogły bydź ciągnięte, handluiącey wygodnym po burtach prze iazdem dostarczenie mieć potrzeb; naostatek, gdyby iednym tym kosz tem porządnie trakt był uformowany, służyć by mogł za trakt publi czny, od Kobryna do Pinska każdemu Podrożnemu nim przeieżdzaią cemu dowodząc, pozytki przemysłu y pracy, z chwałą narodu. —
Rzeczka Włoka, gdzie Kanał iest prowadzonym, ku Połnocy ma błota bardzo obszerne, z których sciek wody ią pomnaża, rozciągaią się te błota ku Siełcom Berezie Kartuzkiey y łączą się z błotami któremi Ia siołda płynie. zapewniali nas znaiący pozycyą, że w wylewie Iasiołdy część wody błotami temi spada do Włoki. Zostaie więc w potrzebie po mnożenia wody, do Muchawca, doswiadczać czy samym przekopaniem wody część mogłaby bydź zwrocona, czy też za podniesieniem wody w tym mieyscu groblą w Iasiołdzie z kąd zwrot byłby życzonym. —
Płynie ta Rzeka ku Muchawcowi Wody dosyć w tym Suchym cza sie maiąca, którey iednak prostowanie znacznie zmnieyszyło, że do spła wu głębiny brakuie, wpada w Muchawiec daiąc Nazwisko Dworowi y Wsi niedaleko złączenia leżącym Mucha-Włoki, wyżey nieco przed złącze niem się z Włoką, na Muchawcu iest Staw z Młynem. Gotowy za tym Magazyn wody do Spławu w dol, osobliwie gdy wpuszczą w niego Kanał kopany przez Ekonomią Brzeską ku Prużaney Błotami, kto ry podobno niedosyć daleko ieszcze wykopanym y otwartym będąc, pomaga tylko do osuszenia mieysć przez ktore kopany i predszego wody Spadu.
Złączone te Rzeki płyną ku Kobrynowi, po między polami wysoki mi nie wielką płaszczyznę w Samym wylewie zaymuiąc. Z pozy cyi tey grunt na dwie Rzeki tych obydwoch powinien bydź twar dy, lecz dosyć widać mułu, podobno bardziey z naniesienia go wodę z błot wyzszych niżli natury. —
w Kobrynie Stawu zniesionego y Młynow są znaki; a na teyże grobli most zwodowy, iak y w Horodcu postawiony

Od Kobryma do Brzescia Litgo siedm mil lądowych, płynie Mucha
wiec, cały dawniey zamknięty, groblami Stawowemi, zapewna pod
ow czas mieć musiał głębokość y do spławu dogodność. Gdy tak pew
na iest, z Brzescia w Muchawiec holowały Statki ze Gdanska wra
caiące się, w Zyrowickiey Kamienicy miała do tego wygodna bydź
Sluza, ktorą otwierano dla wprowadzenia Statku, a za Zamknię
ciem iey y podniesieniem wody pewną odległość dostatnią prowadzo
na wodą, dzisiay iey znaki ledwo pozostały w rozwalinach Kamieni
y palow. — W Przeciągłości tey, kilka mieysc iest bardzo płytkich po
czwierć mili y więcey. Rzeka po dnie piaszczystym y zwirowatym
płynąc, ktorych więcey ieszcze z wodą nanosi rwąc z grobel teyże
własności ziemi rozkopanych, na małe dzieli się gałęzie, prostowa
nie iey zupełniey ieszcze osuszyło. gdzie dzielić się może rzeka między
stare y nowe Koryto, lubo naywięcey tych prosci zupełnie iest
Suchych. Zapewniano nas, że w tym roku w początku Maia,
Ptyty, osmnaście cali wody potrzebuiące, w tych płytkich miey
scach iuz wody nie miały, lecz sciskaiąc rozłączone te wody gałęzie
usposobiały sobie choć z trudnością przeyście
Pod Szczebrynem od Południa ciągnąca z błot wielkich wpada rzecz
ka dosyć silna, lecz y tey woda na miałczyznie Muchawca prędko
uchodzi w samym do Buga wpadnieniu pod Brzesciem Muchawiec
na dwa nurty rozdziela się przez co w obydwoch w tym czasie Suchym
brakło do spławu wody. Prostowanie, kopaniem Muchawca zasta
nowić bardzo powinno. czyli więcey nie uszkodziło [illegible] niżeli pomogło do
spławu, niezawodna iednak rzecz iest, że bez powrotu zruynowanych
grobel, a na nich otworow do przeyscia Statkow Muchawiec spławnym
/: wyiąwszy Same powodzie Wiosenne :/ nie będzie. Zwrot zas ich
naylatwieyszy gdy Obywatele mieszkaiący nad Muchawcem dla odzy
skania straconych Intrat przez zruynowanie Fabryk wodnych, ktore
złączone z Młynami na Pinie zniesionemi do Sześciudziesiątko ty
sięcy dochodu rocznego czynili w ogule, y ułatwienia spławu daw
ney w bliskości od Brześcia doswiadczonego, radziby chętnie byli
podiąć się tego nowego wydatku, byleby zapewnieni byli że nie
będą podobnie pierwszemu podpadać losowi. —
w Brzesciu Litt. wiedząc iż się W. JPan Jasinski Pod-Pułkownik
i Gorski Kapitan od Korpusu Artyleryi W. X. Litto użyci przez
Kommissya Skarbową teyże Prowincyi do lustracyi i obserwacyi
Kanału y rzeki tychże, znaydowali, y pracę swoią rozpoczeli; Sta
ralismy się widzieć y Kommunikować to wszystko w w czasie

Przeiazdu

naszego wiadomości zebrać się mogło; iako do iednego zamiaru, postugi y potrzeby publiczney dążące. Prztowaliśmy na wzaiem wiele w otwarto sci kommunikacyi uwag do okoliczności stosownych, gruntowanych na nauce, doswiadczeniu, y znajomości w tey sztuce Officierow. y Planu do obiazdu, którysmy z tego mieysca przedsięwzieli inną drogą. byliś my w tymże mieyscu przytomni gdzie poscisłym wyexaminowaniu, rozwaźnie y naysłuszniey udecydowali nad nowym z wrolene rzeki Buga nowe Koryto formuiącym, Tamże w Brześciu handluiący y znaiący rzeki pożyczą zapewniali nas o tak mocnych Buga zakrę tach wspadzie ku wisle, że Statek z wodą cały dzień idący, tak wiele ku obręgi rzeki znayduie, iż stawaiąc na noc przy ogniu dniem poprze dzonego noclegu znayduie się. Niebyło naszym przedsięwzięciem śle dzić istoty; zgodność mowienia iest powszechna, a zatym gdy wadą y o puszczeniem dla handluiących iest ten drogi przeciąg spodziewać się należy że przyzwoite zaradzenia y poprawy obmyslone będą środki. Uiechawszy z Brześcia Litgo zwiedzaiąc Bug po prawey stronie y rzeczkę do Szczobrzyna idącą po lewey; byliśmy w Rudzie do Ekonomii K.P. Brze skiey należącey pięć mil odległey, w drodze tey obserwowano że kilka ni zin y Ruczay blisko od Buga biorące, początek ważą w lewo, w Rudzie oglądaliśmy Fabrykę żelaza z tym większym ukontentowaniem, że uży teczna Krajowi, a mało ich iest w Prowincyi Litt: Fabryka ta w wielkiey Budowli dosyć iest ludna y dosyć dobrze utrzymywana, mianowicie wyroki pięć zdaie się pomyslnie nadziei odpowiadać, Kotły z niey lane gładkie y z literami, bardzo piękne y rowne wychodzą, Tryszarki zaś, spodziewać się, że w czasie doskonalic będą, gdy teraz temi tylko są zaięte robotami które do prędszego wydatku bardziey są potrzebne. w Rudzie dwa są zało żone stawy obok z udzielnych błot y Jezior ciągnące, odchod tych formuie rzeczkę ku Szczebrzynowi płynącą, na którey niżey są stawy, która od lat kilkunastu od Makran y Ratna kopanym kanatem przez spust przepuszcza iąc płyty, rownie y w tym roku dębowe prowadzono towary, mowili nam Rzemieslnicy, że w czasie wielkiey suszy do tych Fabryk braknie im wody, lecz gdysmy w gorze te stawy examinowali wnosić niemożna tylko, że być musi niedostateczność lub założenia stawow lub wody używania w czym naylatwiey zaradzić y ulepszyć można, z tego mieysca dwoma trakta mi do Makran mil trzy odległych, iachaliśmy, w Trakcie prostym nic wię cey oprocz brzegu Stawu, niebyło widać, a pod Mokrany dojeżdzaiąc osuszone na pola y łąki błota. w Trakcie drugim od stawu Rudzkiego wykopanego, prowadzony iest Kanał, iak do spławu iest potrzeba, aż do Jeziora Łukiego od Jeziora Łukiego aż do młynu Mokranskiego w suchym tym czasie dosyć miał wody lubo nigdzie nie zamknięty Ka nał, że lekkim czołnem płynąc można było, Kanał ten ma tę tylko nieprzyzwoitość, że przez Jezioro iest prowadzonym, z powodow, że do spła wu gdyby obrocony był miałby niewygodę, poniewaź czekać trzebaby na wiosnę aż na Jezierze lód stopnieie; który pospolicie dłużey leży niż na ciekącey wodzie, lub ważką ziemią ścisniety. Druga iak pospolicie na wiosnę więcey wiatry niż cisze panuią wchodzący mianowicie z płyta

mi

na Jezioro, w czasie wiatrow płynąc by nemogł y musiałby czekać czasu
spokoynego, co się zdarza że dosyć długo przeciąga. Trzecia że daiąc przey
ście przez Jeziory, trudno iest tak proporcyonalną a razem mocną dać Slu
zę, ktoraby do tego wygodnie Statki przepuszczała przy oszczędzeniu wody.
Daleko więc lepiey iest y pożyteczniey, gdy, w podobney pozycyi, Kanał o
koło Jeziora idzie Jezioro zas zamknięte maiąc wodę służy za Magazyn
y dostarcza iey z oszczędnością do potrzeby.
w Mokranach z zadziwieniem patrzyliśmy na to, co może przemysł przy
doskonałym rozrządzeniu. Kanał wykopany na Stawie porządnie założo
nym Fabryki wodne między tamami przepust do przeyścia Statkom y Sty
tom, za urządzeniem tego Kanału y innych wielu, osuszono pola y łąki
że Dziedzic tego mieysca JW: JPan Leparski Podkomorzy Upitski ma
ukontentowanie patrzeć na dzieło pracy swoiey, y zamiast 20. osady le
dwo wyżyć mogących, gdy wieś kupował; na osuszonych tych żyznych ni
zinach, ma teraz do półtorasta wygodnie mieszkaiących familii a błogo
sławiących Swego Dobroczyńcę, Zacny ten obywatel wiedząc o zamia
rze naszym, a maiący doswiadczenie wielkie w użyciu wody y znaiomy
dobrze położenia całego, dał nam naydokładnieysze obiasnienie całey po
zycyi y przewodniczył nam do iey okazania do Ratna cztery mile od
Mokran odległego. W drodze naywięcey iechaliśmy około Kanału do Turskie
go Jeziora wprowadzonego, blisko mil trzy od Mokran, gdzie że woda ucho
dziła ku Prypeci, y ciągnęła pod Borodzieże nad Kanał Muchawski, dana
iest tama, więcey pół mile długa, broniąca wsie Ratenskie od zalewu
ubespieczaiąca osuszone pola y łąki razem też zwracaiąca wodę od Tur
skiego Jeziora w Kanał ku Mokranom: Kanał ten w tym czasie
zamknięty nigdzie nebył, miał w każdym mieyscu na łokieć głębiny
wody; w innych więcey: Szeroki iest łokci Litewskich 12. dostateczny
przeto do prowadzenia Stytow y Statkow pomiernych zapewniał JW: Pod
komorzy, że za kilka milionow Zł: Pol: Szacunku przeprowadzono towa
row tym Kanałem od czasu iego otwarcia. Nad ten Kanał handlu
iący lądem dowożą towary lesne a związane na Mokrany, Rudę
koło Szczebrzyna do Muchawca wczesną wodę wychodzą. Przyiechaw
szy do Ratna, zamiast drugiego brzegu błota podług uwiesienia,
postrzegliśmy się w koło niem byśz otoczonemi, a tak maiąc z łaski
JW: Sosnowskiey Woiewodziny Potockiey Possesorki tego Starostwa
dodanych ludzi, znaiących pozycyą całą umieiących onich sądzić
y kommunikowane plany, zbior własny zbieraliśmy na Mappę Geogra
ficzną. Pod Ratnem płynie Rzeka Prypeć obszerna, y dosyć wo
dy maiąca, niżey zas wpada rzeka druga Wyżowka, ktora wyżey
od Prypeci leżąc, tę czyni wygodę, że pół mili wyżey przed złącze
niem się przekopaną kommunikacyą tyle wody wpuszcza, w zatrzyma
ny na Prypeci Staw ile fabryki potrzebuią. Otaczały one dawniey
całe miasto, iż to na wyspie leżało dano mocną y długą blisko mi
li tamę scisnięto w koryto rzekę, na ktorym porządne są pozakła
dane fabryki y uwolniono miasto od zalewow usposobiwszy bardzo
wiele Stanowczej y pół ktorych mieszkance obfitcie teraz maią.
w Gorę rzeki ku Zachodowi, zatrzymany iest Staw Janowicący od

ktorego

od ktorego mało w więcey nad pół mile iest do Jeziora Turskie
go, z ktorego Kanał przez Mokrany prowadzony, bardzo prze
to iest wielka zręczność y sposobność spław usposobić złączyw
szy Prypeć z tym Kanałem, ktory wydoskonalić dosyć małym
można kosztem. Postępuiąc w górę Prypecią błotami wielkiemi
/ ktoremi obie te rzeki Prypeć y Wyżowka maią między sobą
kommunikacyą. w Drugą zaś stronę Prypeć z Jeziorami ku Ru
dzie wodę daiącemi, Jezioro iest Swiatyckie na mil kilka wzdłuż y
w poprzek, z kąd początek Rzeki Prypeci naznaczaią. Od Jeziora te
go ciągną się błota prosto w górę ku Bugowi, że w wylewach
wody Jezioro to z Bugiem ma kommunikacyą, za doskonałym
więc Kraju demappowaniem decydować możnaby, ieśliby to złącze
nie wód do Pinska idących z Bugiem niebyło naylepsze, że
dwie mocne wody połączone zostałyby a zatym spław naydłu
żey trwać mogący. W Lewo ku Południowi y Zachodowi od
Swiatyckiego Jeziora poszły wielkie błota Luboml miiaiące gęste
mi ruczaiami zalewane, na ktorych ku Lubomlowi wielkie są poza
kładane Stawy. Za urządzeniem więc tych wód pól y sianożęciów
bardzo wiele usposobić można, w wodę opatrzyć destynowane do
spławów mieysca, iakby się podobało, y zrobić ieszcze kommu
nikacyą wodną między całym Polesiem a Ziemią Chełmską. z
Ratna dla dokładnieyszego pozycyi zebrania y poznania trze
ma traktami podróż naszą obserwowaliśmy. Jednym od Rat
na na Michnowkę, Lubieszow do tego mieysca, gdzie Stochod
z Prypecią łączy się. w tym trakcie rzeka Turya przechodzi
upada o trzy mile y pół od Ratna okazuiąc iż wyżey od Pry
peci tak, iak y Wyżowka leży; że ćwierć mili przed złączeniem
się z Prypecią inszinami przeważa do niey wodę, wnosić z tych dwoch
rzek należy, że y Stochod podobnież wyższą płynąc musi pozycyą
y woda w potrzebie mogłaby bydź zwrocona, lecz do pewney dessi
nacyi, lepiey tę część Ziemi y wody libellować potrzeba. Drugim
traktem płynąc Batem rzeką Prypecią od młynów Ratenskich
spłynowszy ćwierć mile zaczęło probować głębinę rzeki znaydowa
no / lubo na kilka dzielącą się nurtow, siedm, osm, dziewięc y pię
tnaście łokci głębokości wody. Za upłynieniem więcey mili z
mnieysza się głębokość, w dystancyi kilkunastu prętow długości
że nad połtora łokcia w mieyscach płytszych wody niebyło, w
Drugim Nurcie teyże Rzeki obok idącym rownie było. o in
nych świadomi tey rzeki Powoźnicy, że płytsze ieszcze były
y bardzo zarosłe łozą y trawą mowili. Zaniechawszy to miey

sce

wraca się głębokość kilka nurtami zeszłemi w iedno mieysce
czyniąc rzekę znowu szeroką, wielka iest bardzo błota płaszczy
zna, ktorey okiem obiąc niemożna, w stronę ku Połnocy zna
iomi inkwizemia zapewniali, że błoto to opiera się o Kanał
Muchawiecki na przeciw ostrowia Zwańca, kilka mil odległego;
y że wodę w ten z Prypeci udziela. Tak ważna okoliczność
zastanowiła Nas; iakoż dostrzegliśmy, że woda przeważaiąc o
koło Ostrowia małego; Berezan wsparta głębiey w błoto iest
Ostrowiem większym, Knutowem, ktory zwrotu do Koryta wy
szłey wodzie niedopuszcza. Stwierdziło to wnieśienie, że da
ley za Ostrowem Knutowem w mieyscu węższym błota stał
młyn na tey wodzie, ktorego znaki są, a odchod od Niego ku
Zwancowi ciągnie. Może bydź że część iaka wody za tym
znakiem młyna zwraca się do Koryta lecz w tak wolney wodzie
nietrudny iey zwrot. Gdyby zaś mało wody tym udziałem przecho
dziło do napełnienia Kanału, podiąwszy wodę w Prypeci groblą,
w tym mieyscu, gdzie się mnieyszczyzna znayduie, dawszy od tey
drugą opartą o Ostrow Berezan, tyle z tey wielkiey rzeki zwró
cić iey można ile potrzeba wyciąga. O pół mile od tego miey
sca zgromadzone w iedno mieysce Nurty wielkie czynią Jezio
ro y głębokie, ktorym pod Szczodrohoszcze płynęliśmy. Ni
żey Szczodrohoszcza pod Szczytowem wpada rzeka Turya
mocna y głęboka, znacznie wodę powiększaiąc tę wielką y
spławną rzekę czyni płynąca między wielką płaszczyzną
błot y Sianożęci na milę w iedną y drugą stronę zaymuiąc
cemi, między ktoremi przechodzą. oddzielaiące się od głowney
rzeki gałęzie y zboków wychodzące ruczaie. O Pół mile
niżey złączenia się Turyi rzeki znowu iest wielka przerwa
ku Połnocy błota, w ktorą część wody złączonych rzeu
przeważa się y wpada do Jeziora Wolańskiego, blisko pół
mili od samey rzeki leżącego z Wolanskiego ciągnie do Bia
łego Białe zaś Jezioro daie wodę do Kanału y Piny ie
śliby przeto niedosyć było wody zwroconey z Prypeci około
Ostrowia, Berezana drugim tym zwrotem spodziewać się mo
zna, że Kanał dostatecznie byłby napełnionym. Jest to ied
nak wniosek ktorego uskutecznienie przez libellacyą dostatecz
nie uczyniona, niechybnie można byłoby zatwierdzić lub od
rzucić Proiekt. Z tego mieysca złączone te rzeki płyną ku

Lubiaziowi

w wielkich Płaszczyznach, bardzo wielką głębokość i iakby wiel
kie Jeziora formuiąc, gdzie więcey zbiera się nurtow przeciwnie z
mnieyszaią ią, gdzie nurty rozdzielane po płaszczyznie rozchodzą
się tam więcey y skryte y zarosłe są; mianowicie pod Lubiaż
zbliżaiąc się, Rzeki te płyną, iakby w Paralelli z Piną będąc w
kilku milach dłużyzny między czterma a pięcią, iedne od dru
gich odległe. maią między sobą błotem y Jeziorami kommuni
kacye, a spodziewać się można z przewagi wody Prypeci do Pi
ny we dwoch mieysceach widoczney, że wszędy Prypeć od Piny
wyżey płynie. Uważaliśmy iesli groble y młyny niepowiększały
tey wody na Prypeci, lecz gdy ich na odległości od Ratna do
dziesięciu mil iest pięć takich, że w Lubiażu na grobli przez
całą rzekę dla traktu usypaney, stoi młyn, niedaleko zaś od nie
go nurt rzeki otwarty ktorym Przewoz chodzi. Druga grobla w
Wettach gdzie część płaszczyzny zamknięta groblą, większa zaś
połowa zupełnie otwarta. w Niewirze wszerz zahacona wię
cey chrostem niż ziemią, że woda przechodzi wielu mieyscach
w Szczodrohoszczu podobna do Wettelskiey. w Rzeczycy także
słabo zamknięta, na każdym z tych młynow mało więcey
nad łokieć, koło upustu woda wzniesiona rownego podnie
sienia na cały ten wielki przeciąg, uczynić niemogąca; rze
ka więc bespiecznie iest do Spławu wygodna podług głęboko
ści swiey. Upewnić można, a iż od Lubiazia ku Pinsko
wi więcey ieszcze za złączeniem się z Stochodem iest bespie
czną y niezawodnie spławną. Gdyby zaś rzeki te wszystkie ści
śnięto w korytu mocnemi tamami a dano im gdzie ważniey
sza wypatrzy się użyteczność, kanałami wodną kommunikacyą
maiącemi kray ten uwolniony od zalewow pomnożony nay
użytecznieyszey ziemi kilka dziesiąt milami kwadratowemi
osadzony dostatecznie ludnoscią rownałby krajom za przykład
ozdoby w Europie wystawionym.
Obserwacya trzeciego traktu utwierdziła opinią wciągu
płynienia rzeką wnoszoną, znayduiąc przerwy wody y złą
czenia się między kanałem, Piną y Prypecią z dodatkiem
że cały ten okrąg, między Ratnem Mołkanami, Dywi

nem

Horodcem, Kuzyliczynem, Lubiaziem więcey massą błota wielu wielkiemi Jeziorami napełniona iest, bo więcey 20 ich liczą, y ruczajami, mieli ziemią między ktoremi lubo wiele obszernych iest z tym wszystkim Ostrowie, na ktorych wsie dosyć rzadko są mieszkane, podług rozciągłości bardziey za wyspy mieli ląd brać można.

Opisanym Dyaryuszem podwozy w części dosyć uczyniliśmy Instrukcyi nam daney ktorym w ogulności obeymuiąc nie zda ie się powtarzać uwag wielu bardzo Sprawiedliwie przez JW. JmPana Butrymowicza Posła y Podstarosty Pinś. y W. JmPana Komara Starosty przełożonych: nad to że lustruiący WW. JMP. Jasinski Podpułkownik i Gurski Kapitan Korpusu Artyler. Lit. dokładnie to dzieło złączonych rzeu, roztrząsaią, zapewna żadnego Szczegułu bez poprawy niezostawią. Toż opisanie Samo wyswieca że niemało rychło spodziewać się można ukończenia Kanału, ktorego iednak pospiech od woli bardziey rządzących tą fabryką y dostarczenia wydatkow zależy. w opisaniu zebranych uwag tak przez Nas Samych iako też więcey przez znaiących położenie y rowne życzących Kraiowi. Od powiemy na Punkta Instrukcyi, ktorym niezupełnie ieszcze dalismy explikacyą. Wprzod iednak podać zdaie się plan rzeczą słuszną, iaki tym czasem handel w Kanale mogłby bydź utrzymywany nim ten skączony będzie, gdy własnie y życzenie Prześwietnego Obywatelstwa do tego zmierzało, widząc trudności przez Susze na tym Spławie pomnożone, a towarow wielką liczbę zaległych psuiących się. Jakoż w istocie Samey dosyć to iest ważna okoliczność. zapewnić bowiem można, że w Balach Klepce, Potażu y innych produktach tey wiosny do spławu Kanałem na rożnych mieyscach przygotowanych było towarow w Szacunku około 50.000 Czerwonych Złł: w Proporcyi tego na Potażach więcey na Balach y Klepce, pewnie. Sądzić można podług wykalkulowania Samych handluiących y doswiadczenia w rewidowaniu tych partyi twierdzić można, że przez leżenie słoneczne upały bardzo na dę

bine

Szkodliwych. Ósma przynaymniey część w kraiu zupełnie posetą do dawszy do tego od dwach y trzech lat procent od zaległenia towarow; wniesc należy co iesrze, czekaiąc pomyślnieyszego do wypłynienia czasu zepsuć się może, który bardzo iest niepewny kiedy nastąpi; z kąd wy nika, że szkoda się powiększy, a to iest szkoda prawdziwie publiczna, bo maiątek Partykularnych czyni bogactwo Kraju. Za doprowadzeniem tych towarow weszłyby do Kraju pieniądze których Kray cyrkulacyi potrzebuie, Zaległnieniem zaś towarow zmniey sza się liczba pieniędzy procentem, zepsuciem się onych ginie Kapitał, mniey sza iest rzecz dla Publiczności, że zuchwały lub nieszczęśliwy Handlarz trafiwszy na czas niepomyślny pomnaża wydatki więcey potrzebuiąc pomocy y drożey płacąc tak iest w handlu tym Kanałem gdzie iuż iest stracony bilans, że y w naydroższey porze, nayczyściowniey przedaiąc towary, zyskiwać na nim niepodobna. w kraju to wszak że zostaie gdy ginący ieden między kilkadziesiąt maiątek swoy rozrzuca. Lubo Rządowa Zwierzchność niechybnie y z tego dźwignąć chciałaby dla zachęcenia innych do przemysłu pracy y handlu, że te nayważnieysza są sprężyną bogactwa Krajowego należy więc azeby rządowa moc podała mocną rękę do wydźwignienia z własney szkody. Ta zaś naywięcey na przyspieszeniu zalega. Powtarzam co są rzeki Pina y Muchawiec pokazuie się teraz że one znaczny są słabe podniesieniem ich groblami po mnożona na nich woda była, które im więcey dawało błoto nim Kanałem przecięte zostało, też same błoto iuż teraz wody tyle dać niemoże przerznitym bowiem kanałem nietylko powierzchowna woda, lecz y z ziemi iest ściągnięta, woda przeto z deszczu lub śniegu niemogąc wsięknąć w tęższą ziemię, powierzchu rozlewa się, a szeroki maiąc otwór nagle uchodzi. Cały iednak sposob wydobycia towarow czekaiących na ten czas pomyślny, zalega na zwroceniu grobel, gdyby ich trzy przy naymniey było na Muchawcu, to iest: w Kobrynie Butkowie y Zurawickiey Kamieńcy Zamkniętych, długo wodę utrzymy wałyby, że w płaszczyznie większey leżą, większą część Muchawca usposobiłyby do spławu. Podobnie na Pinie iesli więcey tak rychło być niemoże, w Kuzyliczynie, Kahodaszczu

Bielinie y Lachowiczach całaby rzeka zamknięta była. Wątpię niemożna że Possessorowie dla własney wygody, kto rey im teraz brakuie, za samym pozwoleniem więcey zabespieczaiąc pewności podięcie tych młynow śpieszyliby czyniących wygodę y dochod zostawuiąc mieysca do przeyścia płytom y Łyżwom uspsobiwszy cokolwiek Zamknięcie. Do tego służą gdyby choć mała iedna pod Sieliszczami, druga za przewagą wody, trzecia pod Borodziczami albo skarbowym kosztem postawione były albo też pozwolono handluiącym składu między sobą uczyniwszy budować iak w roku przeszłym o tę wolność zanosili prozbę. Niepotrzeba wszakże tym czasem kosztownych kilkaset złotych od ważonych ten skutek uczyniłyby że wstrzymałyby wody ktorą przechodzące płyty z Kanału bez Zamknięcia bardzo pędzą przed sobą, tak iż za przeyściem kilku partyi następuiące iuż niemiałyby wody do spławu. Niema nad tym co się zastanawiać ażeby niezapewnić Possessorow o bespieczeństwie dla Nich Młynow. Rozumiem bowiem że y pierwsze otwarcie grobel nie inny miało cel tylko łatwość w kopaniu widoczna iest że rzeki to bez zamknięcia spławnemi bydź niemogą przynaymniey do pul lata; bliżey więc iest dla samego oszczędzenia wydatkow skarbowych wrocić Possessorom wolność utrzymania ich Dochodow, dla ktorych choć po stracie kilku nastoletniey nowy koszt ważyć będą y rozumieć należy że dla oszczędzenia osuszonych pol tylko y Sianożęci Kanałem, każdy za podniesieniem stawow własnych po rytkow będzie strożem. Kiedy gdyby woda nadto wiele zaymowała, bacznemi tamami ią wstrzyma każdy tyle pod Zalew wody udzielaiąc ziemi ile przyzwoitym osądzi w takim składzie więcey iescze do Kanału byłoby wyteczniym prowadząc iego nie stawami ktore za Magazyny służyłyby, lecz udzielnym korytem, osobliwie gdy z doświadczenia mieysce pokaże się mieysce, uregulowawszy tak stawy ażeby upust

ntynowy łokciem lub półtora był podniesiony wyżey nad Upust którym potrzebna do Kanału wpuszczałaby się woda dla ubespieczenia pewności że żaden Possesor tyle do fabryk swoich niemogłyby użyć wody, żeby iey na potrzebę w Kanale niedostawało
Nielożyc iest aby Kanał w czasach pewnych esplawnym trzeba gdyby on zawsze był niezawodnym, bo ieśli on iest w Proiekcie dla spodziewanego kiedyś na Dnieprze otwarcia Porohow, a wtedy z Baltyckiego na Czarne morze usposobiaiąc Kommunikacyą; Któż z handluiących może bydź tak azardownym po doświadczeniu raz y drugi zawodu a odległe mieszkaiący, ażeby stanowił swoy handel na spławie niepewny. Jeże i dla handlu wewnętrznego dogodny on byłby tylko w latach niektorych, y dla handlu drzewa, który nigdy długo trwać niemoże chyba za uporządkowaniem rządowym, ażeby yto źrodło bogactw Krajowych stało się nieprzebranym. Handluiemy bowiem drzewem wycinamy go nie wtedy kiedy ono iest potrzebowanym, y nieto tylko które już dłużey stać nie może, lecz iakie pod rękę podpada. Niszczą się lasy a dostawuiąc nad potrzebę zniżamy cenę prawdziwego Szacunku, zostawuiąc ią dyskrecyi Kupcow Zagranicznych y porzucamy na ostatek las ieden dla wycięcia drugiego, spiesząc żeby kto inny nieuprzedził zniszczeniem, skutek nadto iest widoczny, że wiele iuż mieysc naybogatszych dawniey w lasy, własnym niemaią czego dostarczyć potrzebom.
Dla innych zaś Produktow Krajowych czasowy handel niedogodny iest przyjęteczny. Mamy doswiadczenie, że za dowozem znacznym produkta mnieyszą ceną płacą w Miastach targowych nad Krajową. Prowadzi handluiącego nadzieia: ogul przedaży zachęca że gdy coś taniey przeda Produkta chwycie w tych handlowych Miastach nabieraiąc na zwrot towary lub frachtuiąc statki zniżoną Produktow własnych cenę nadgradza. Dla Kraju zawsze pożyteczniey iest, że odradzaiące się co roku towary spieniężaią się y cyrkulacyą pieniędzy powiększaią do czego niechyb

nie

handluiący brać się niemogą, gdy tylko zapłynie w doł Statkami, bez zwrotu maią pewne. Wtedy iuż w upatrzonym tylko czasie handlować mogą, a wolę do tego handlu nowe robiąc Statki y lasy zniszczą y pożytku nie odniosą ktoryby ich więcey zachęcał, byłyby przeto to tylko doswiadczenia handlu niezaś handel prawdziwy. Ważnieysza nad te obydwie iest ieszcze potrzeba. Wraca się dziś Rzplta do dawney Swietnosci y mocy poprawą rządu. Niebędzie pa trzyła bez czułości na wzruszenie Europy. Woyska powiększone bez przechodow y transportow obchodzić niebędą. należy więc wczesnie usposabiać Kraju dary, ktore natura dała, opatruiąc ku potrzebie wszystkie Kommunikacye, ktoremi większey części Kray obdarzony. Wyliczę z nich niektore. Wspomniałosię wyżey o otwarciu Spławney Kommunikacyi między rzekami Pinskiemi z Ziemią Chełmską o podobienstwie tychże rzek złączenia, przez Jezioro Swiatyckie z Bugiem o złączeniu Prypeci pół mile nowego Kanału wykopaniem z Kanałem Ratenskim y Mokranskim iuż gotowym. Wydoskonaleniem Kanału Muchawiec z Piną łączącego. Otwarciem spławu łącząc Jasiołdę z Narwą podług opisania y umysłu W. Komara Starosty iakoż z czterech tych traktow, ie śli niewięcey zaufać można, że dwa nieząwodnie y na zawsze pewne byłyby Spławy. Dniepr z Wisłą łączące á pryncypalne dla Krajów użytki y wygodę przynoszące. Daley Kanał Telechanski łączący wszystkie rzeki za złączeniem Dniepra z Wisłą z Rzekami Litwy łatwo go byłoby wydoskonalić y za ukonczeniem spodziewać się można pewnego Spławu, gdy teraz mało co Zamkniętym lat kilka przeprowadzano wiąz wodą towary, a ieżeli Kanał ten dla wielkiego bardzo Spadu między Szczarą y Jasiołdą trudnieyszym y kosztownym znaydowano; gęstemi y mocnemi zamykać Sluzami że Szczara do Dwadziestu czterech łokci wyżey nad Jasiołdę leży, wziąć inną dyrekcyą trzeba bo Jasiołda płynie ku Południowi y Wschodowi: Szczara przeciwnie; obie te rzeki bystre Spad nagły mieć muszą. Naznaczam tylko na

mile

łokci iedeń y pół. Postępuiąc Jasiołdą w górę od tego mieysca gdzie się teraz Kanał zaczyna do Sporowskiego Jeziora iest mil gór Sześciu ubywa więc łokci dziewięć podobnie postępuiąc Szczarą w dół za Dobromyśl gdzie Krynda rzeka wpada bę dzie mil blisko pięciu łokci Siedm y pół w ogule Szesnaście y pół; Wziowszy więc od Punktu Jeziora Sporowskiego przez błota Kozielcie do Punktu na Szczarze oznaczonego w długości mil Siedmiu, nietrudno byłoby przewagę wody Siedm łokci y pół Sluzami zatrzymać y urządzić, nowe dla Kraju czy niąc dobrodzieystwo przez osuszenie kilkunastu mil kwadra towych. Podobnie Telechańskiemu Kanałowi, który bardzo wiele niedostępnych mieysć otworzył. Że zas rzeka Szczara nie zawsze iest Spławną tak dla nagłego Spadu iako też że piaszczy stym dnem płynąc zanosi zamykaiąc ią Sluzami w iednych mieyscach, w drugich płaszcze y po piasku płynące koryto ści snowszy usposobić możnaby, że co teraz w wielkiey wodzie z trudnością do Słonima tylko dochodzą Statki z Królew ca wracaią się do rzek Pinskich znalazłyby drogę wygodną a zatym dalej Rzeka Lania od Kłecka do Prypeci płynąca iest Spławną na duże czołna w wielkiey wodzie, na której w Spadnieniu wody kretość rzeki y las zarosły trudność czyni. Rzeka Słucz od Słucka płynąca do Prypeci podobnież iest spław na między tą a Niemnem przechodzące błota wielką czynią złączenia łatwość y otwaraia nowey drogi Spławney. Na Białey Rusi Orysa Płycz, Berezyna wychodzące z błot wielkich y z nich początek bio rące za wynalezieniem otwartszych Kommunikacyi użyteczniejsze będą, Rzeki Usza, Uborć przez część Wtwa Kijowskiego y Powiatu Owruckiego płynące, pożytki znaczne obiecuią. Rzeka Lwa wiel kiemi błotami płynąca, ieśli nie Spławem użytecznością otwar cia zatopioney Ziemi warta byłaby zastanowienia Rzeka Słucz y Horyń ze Srodka Wołynia płynące nayobfitszego Królestwa Polskiego Kraju, żyznemi Produktami pomnożyłyby Handel. Te podług Opisania JWo Butrymowicza Posła y Podstarosty Pin. tudzież Wo Komara Sty Szotom od złączenia ich łaczące

z Rzeką

Styrem czteromilowym Kanałem nayspusobnieyszym mieyscem z Kąd do Pinska dwoma Kanałami lubo mieszczonemi iescze, iednym JW Hetmana Wo Xa Litgo na Hetyczow drugim JW Mir monta Prezesa Ziem: Pin od Horswachy do Wełatycz spław usposobia się, bez ktorego, dla dalszego przeciw wodzie krzgu Kray ten za usposobieniem złączenia z Bugiem pomyślne go mieć nie mogłby miec handlu. Gdy i teraz handluiący leśnym towarem od rzeki Stwery dla uniknienia trudności oprowadzenia tego okręgu ważą kilkanaście Zł: na przewiezienie towaru od Stwery do Styru za ledwo czterdzieście do dziewięćdziesięciu Złotych wartuiącego. Rzeka Styr z tegoż Kraju płynąca głęboka spławna, tyle chyba poprawiona byłaby żeby zamiast małego Kręgu około Pinska miała Przeć przekopaną do Kanału dla zbliżenia drogi osobliwie że pod Pinskiem rzeka młynami y Kanałami wodę dzielącemi do spławu iest nieco zepsutą. Wielkie to dzieło czasu y kosztu potrzebuie. mianowicie gdyby ieszcze szerokiemi walcwami y płaszczyznami płynące rzeki brać w tamy boczne. ubespieczaiąc wszystkie użyteczne grunta, a rzeki do wygodnieyszego spławu uczynić sposobnemi. Znalazłoby się podobnie niemal w każdym Wtrwie cześć znaczna Ziemi pod zalewami leżąca, ktorey lub Possessorowie dosyć mocy nie maią osuszenia lub między kilku położona granicami, przez iednego niepodobna, lecz potrzeba ażeby w całku razem był uprawiona. Zwierzchość te tylko, Krajowa Publicznym kosztem doskonale może rozrządzać, dla ktorey nie mocnieyszym nieiest powabem, iak wielkość dzieła wielkość z innego wynikaiących pozytkow, lecz do zamiaru tego y niezawodnego skutku należy, ażeby pewne było postanowienie y fundasze, doświadczenie zaś okoliczności, naylepszey rzeczy roztrząśnienie gruntownie decydować będzie, My wchcąc do brego Życzenia Proiekt do Poprawy tylko kładziemy, Nayprzod ażeby iedna była Magistratura, dziełem tym zatrudniaiąca się wyznaczona przez Stany Rzpltey. Ta Kray cały bez wyszczególnienia

y preferencyi Prowincyow miała za ieden. Szczupła dzisiay Kassa
bo tylko ze Skarbu Zł. 60,000 na kopanie Kanału podług zwyczaju
Kraiowego 120,000 ze Skarbu Koronnego na wolę pomnożona była.
Roku pierwszego dochod, w niewystarczeniu zaś y drugiego ażeby obro
cony był na doskonałe Geometryczne całego Kraiu albo przynay
mniey mieysc doskonalenia potrzebuiących na mappę zebrania, bez
czego z pewnością nie czynić niemożna. Mamy w Kraiu dosyć
uczonych, zdatnych, kochaiących Oyczyznę mężow, Korpus Kade
tow Korpusy Indzynierow, pryncypalnie tym urządzać powinny.
Kommissya Edukacyina wiele publicznym Kosztem edukuiąca Mło
dzieży miałaby Prawo od tey posługi publiczney pretendować za
oznaczeniem pomiernych pensyi. We wszystkich Woiewodztwach
mamy dosyc Geometrow y wszędy liczba ich się pomnaża naznaczywa
szy pensye przebywaiący praktykę w tey posłudze braliby do do
skonalenia Swoiey funkcyi.

Maiąc Kray przez demappowanie dobrze znaiomy, wziowszy obieckt
czy rzeki złączenia do Spławu, czy osuszenia Ziemi Magistratura ta,
obrać ma wprzod mieysce, więcey pożytku y wygody czyniące, zlecić,
ażeby pozycya cała około niego była zlibellowana a przez libel
luiących proiekt do roboty podany koszt na niego y ieśli pro dobać
się będzie plan podany kommunikować Kommissyi porządkowey
Wtta tego w ktorym robota proiektuie się. Ta zaś Obywatelom
w bliskości mieszkaiącym naznaczywszy czas w ktorym y Swoią y
Obywatelow opinią y Proiekta maią złożyć z tych udecydowawszy
ieden, ieżeli Kassę ma dostarczaiącą potrzebnym wydatkom roboty
Szukać na nią Kommissyi Porządkowey zleci, y podać regestrem po
dezmuiących roboty Antreprenerow ewikcyą dostateczną maią
cych y tamey Kontraktuiących. Robota przez ludzi Kraiowych y płat
nych być powinna aby Pańszczyznami Publicznych robot Po
spolstwo nieobydzić y aby Publicznego wydatku pieniądze pow
szechniey cyrkulowały, dosyć dla Possesorow będzie zachęcenia
gdy pierwszy pożytek z osuszoney Ziemi lub Spławu mieć będą
Przez to traut ludny y propinacye powiększone przez robotnikow Pro
dukta Swoie na mieyscu konsumowane, nikt przeto tamey Nad-
Possesorow Ziemi takiey roboty kontraktować niemoże, ani lepiey

bo nie tylko do

do odpowiedzi należney, wiñen byłby y własny pozytek z roboty miałby złączony. Rozumiemy wszelkie że mielibyśmy pomyślnie dy z Obywatelow część własnego kosztu dokładaiących. Dla Skarbu te pozytki że rowno z Proiektem ułożonym decydowałby wydatek potrzeby niezaczynałby roboty niemaiąc nan w Kassie dosyć zapasu. Miałby robotę dopełnioną maiąc ią Kontraktem warowaną o niedostateczność iey sądząc na ewikcyą maiącym a zatym y poprawę tymże kosztem czynić powinnym. Rozdziałom między kilku lub kilkunastu Possesorow robota nayprędzey skończona. Oszczędziłby wiele wydatkow na Officialistow dozorowych, ktorych błędy nowym kosztem sam musiałby poprawiać. Uniknołby tych wszystkich omyłek ktore w robocie przeszłey Kanału same przez się stały się. Naymniey 60,000 Złł Pol: na roku dawane ciągnęły długo robotę przez przeciąg iey czas, woda, pierwszą robotę psuły nim do drugiey końca przyiść można. Powtarzona raz y drugi poprawa pomnożyła wydatki, ktore że niebyły dostateczne do zrobienia razem poprawy, koszt więc nowy był bez zamiaru. Z tych 60,000 niech 10,000 co niepodobno obroconym było na Officyalistow Dozorowych Indzynierow Lustratorow gdzie proporcya płacić 10,000 na rozrządzenie 50 a w latach kilkunastu wiele czy m:[illegible] w Układzie zaś Proiektu po zmappowaniu Kraju, z libellowaniu mieysca, Juryzdykcya naprzykład maiąc w Kassie swoiey 360,000 dwuletni Dochod niech użyie na Indzynierow Geometrę Architekta Hidraulika Ktory na ogul roboty postanowioney, tamiey ugodzeni będą, że tylko do nich należeć będzie uproiektowanie roboty y na końcu decyzya, a dobroci lub potrzeby poprawy w uchybieniu dostateczności przez Antreprenerow, niech wezmą pensyi 30,000 co iest wiele, pozostanie 330,000 kalkuluiąc Kanał na dwa pręty czyli piętnaście łokci Litewskich dosyc szeroki na mierne Statki kopany na cztery Sztychy podług Grabarskiego terminu albo łokci dwa biorąc w ogule że inne mieysca w ciągu, mili do rownosci Spadu mniey lub więcey potrzebować

będą

wyrzucone będą y Ziemi za uleżeniem się iey mocnym po dwa pręty z iedney y drugiey Strony Szerokie wygodne do przeiazdu lokciem przy czyniąc Kanału. Pręt taki kwadratowy płacąc po dwa Złote Polskie dosyc iest zapłaconym, bo człowiek mocny mogąc dwa pręty wyrzu ció gdy na dzień cztery Złote zarabia w Kraju gdzie Chleb tanny, á grosz drogi w drożyznie zas gdzie zarobku do wyżywienia mało ma chętnie pracować będzie. Jesli się niewydarzy, że kto tamey ieszcze kontraktowac będzie lub też iesli dla oszczędzenia Publiczne go kosztu Aresztanci niebędą użyci do roboty, ktorych każde niemal Grodowe Miasto za ustanowieniem Kommissyow Cywilno wojskowych po kilku y kilkunastu żywi bezczynnych, gdy dla nich, y Kraju tenby ieszcze pożytek zostawał, mianowicie dla tych, ktorzy innego niemaią do życia Sposobu nad pracę rąk swoich a nie wciągnięci do niey na lekkim zysku przestaiąc, czas na prozno pędzili uwolnieni i w czasie zamierzonym, pożytecznieyszemi y dla Siebie y dla Kra iu stalibi się niżli byli wezwyczaieniem do pracy. Miiam wyda rzenia, ale podług Rachunku dwa Złote od pręta kwadratowe go, na mile 15,000 prętow długości licząc, wyniesienie dwadzie scia cztery tysiące Złoł Poll: więc z dwuletniego dochodu, po za płaceniu użytym do inspekcyi roboty, dziesięc milowy byłby Ka nał z czternasto Sluzami licząc na każdą po pięc tysięcy, w czym także użycie lasow z Starostw przyległych wieleby oszczędziło Lubo w wielkie potrzeby podawanych Kanałow żadnego tak wiel kiego niema. W ciągu lat kilkunastu wiele dla Kraju ozdoby y pożytku przybędzie. Prawda, że tenże przeciąg znaczne kapita ły złoży lecz bez żadney ich straty gdyż niewychodząc za Grani ce pieniądze Cyrkulacyą tylko pomnożą y nowych użytkow bę dą początkiem. Gdzież właściwiey oszczędzone od nieuchron nych potrzeb dochody Publiczne z Podatkow Obywatelskich złożone obracać: iezeli nie na ich własną ulgę y pożytek. Spo dziewać się bowiem należy za usposobieniem wygodnym Spławu, że gdy Woyska w ruszeniach swoich, przechodach przeprowadzać będą wodą bagaże, Artylerye, Magazyny, rolnicze, Konie y Woły

bez przeszkody i przerwy nowe produkta uprawiać będą. Sposob tenże
gdy pewnym Stanie, handel protegowanym, ułatwione wszystkie za
wady wewnątrz Kraju tamujące wzrost Jego Kray bogatszym uczyni y
Obywatela zdolnym, podatki na potrzebę oyczyzny chętnie bo bez
trudności, wnosić. Osuszoney kilkaset mil kwadratowych Ziemi
temiż Kanałami y ubespieczoney od zwrotu zalewow osadzoney lud
nością (: ktorey przy poprawie rządu protekcyi Krajowey bespiecz
stwie własności gdy ieszcze Stany Rzpltey na wzor rządu Pruskiego
na zapomogę początkową przybywaiącym i osiadaiącym Familiom
choć szczupłą Kassę ustanowić zechcą :) dosyć prędko Sobie obiecy
wać możemy. A tak przybytemi Familiami liczba obroncow Kraju
pomnożona, łożone wydatki z pożytkiem przewyższaiącym bo sta
tym nadgrodzi y dochody Publiczne pomnoży do nowego dla Kraju
Dobrodzieystwa. Słowem z Chlubą y Chwałą Narodu powiemy.
Mocarstwa, Życiem y Krwi rozlewiem wspot Braci Swoich,
nabywaią Kraie. My ie dobrym rządem y Samą pracą znayduie
my. Niech nie dziwi nikogo doświadczona dotąd trudność y opor
roboty Kanałowey. Przełożyło się, że ona nastąpować musiała
Sama przez Się mimo usilność rządzących tą Fabryką y dobrze
życzących. Cóż za dziw, spoyrzeymy trzy lata w tył zesmy żywe
mi Swiadkami nas Samych poznaiemy. Bliżey ieszcze pierwsze
miesiące roku teraznieyszego daleko nas winney stawiły postaci
rząd wzmocnił Skarb, wznaciernia Sposoby, a iak po tęgiey zi
mie latorośle tak dzisiay w całym Narodzie odradzaią się wido
cznie moc, chęc, usilność miłość Narodu, ktorego upodlonemu
Imieniowi blasku y Swietność Postronni y Sąsiedzi przywracaią.
Daleko więcey zadziwiać powinno, że w Samych krytycznych
Oyczyzny naszey, czasiech, y ta okoliczność ozdobę y pożytek przy
nieść mogąca zapomniana niebyła. Szła słabo bo u nas nic
mocnym niebyło, lecz dzisiay kiedy stawamy w tym Stopniu
że wierzyc przed kilku laty niechcieliśmy, iż może szczęśliwe
koło tak pomyslny zwrot uczynić Oddaymy Bogu dzięki
że dał Nam Krola umieiącego ludzkością y przykładem
panować; Jego stypem Seymuiące Stany Wiekowi Sławę
czynią Nam Słodycz że pod ich rządem żyiemy Cóż mamy
wątpić

Coż mamy wątpić? że ważnieysze urządziwszy, Kolei o tey niezapomną, my tylko przyspieszenia Skutku życzemy, á to z wniosku, gdy Nayiaśnieysze Stany uwieczniaiąc Pamięc panowania nam Szacownego Króla, y dzieła Seymu na podziękowanie Opatrzności, gdzie tylko kilkadziesiąt tysięcom ludzi kilkunastu Przychodniów zapytaniem ożywiać będzie pamięć. Ażeby pod Imieniem Króla y wieku teraźnieyszego zaczynaiąc to dzieło, rozszerzyli po całym Kraju ślad Sławy y Chwały Boga. Pewni iesteśmy, że dzieło to, bo na pożytku zasadzone trwalsze nad wszystkie Kolosy będzie, które albo czas albo przypadek obala. Dzieło to tym sławnieysze y świetnieysze będzie, gdy milion ludzi na nowo wydobytey Ziemi żywiąc radosnemi łzami skrapiać będzie pokarm od Opatrzności y rządu usposobiony. Kilka milionów zaś pożytkuiąc handlem kommunikacyą, otwarciem Kraju, błogosławić będą Króla Stany y wiek teraźnieyszy.

Oddaiemy JWW. Panom Dobrodzieiom zbiór tego wszystkiego cośmy widzieli, słyszeli, y z tego oboyga wnieść do użyteczności zdawało, mocnieyszym rozważeniem dochodzić chciey cie. Co dla Kraju y Obywatelstwa być może ozdobą y pożytkiem. Te to okaże co w tym dziele usilności naszey iest dostatecznym, co poprawy potrzebuiącym, czas, doświadczenie, szukanie, łatwe da środki, lepsze y łatwieysze wynaleść. Nic niema niepodobnego, Człowiek za pomocą rozumu y pracy wszystko może. Tego więcey doskonałym nazywaią kto do Okoliczności stosowniey trafniey, z łatwością większą y pomyślnością rzeczy urządza. Wszakże ieżeli nie od Was wykonanie zależy; wynaydować należy kraiu pożytki, y o nich Magistraturom czynić mogącym donosić. To powinnością Waszą uczyniły Nayiaśnieysze Stany, stanowiąc Kommissye Woiewódzkie. Tey Obywatelstwo po Waszey Staranności, y czułości iest nadziei. Łączemy w pomoc opisania Kartę Geograficzną lubo nie taką iakiey byśmy życzyli do niezawodnego o Kanałach y mieyscach do Spławu sądzenia, lecz iaką zebrać z dawnych Kommunikowanych własnego doświadczenia y widzenia mogliśmy. Prosiemy razem przyiąć zebranie to, za prawdziwą chęć posługi dla dobra Publicznego, y uskutecznienie Obowiązku na Nas włożonego.